

YÜKSEK ÖĞRENİM SEKTÖRÜNDE ARAŞTIRMA FAALİYETLERİ

(Geçen Sayıdan Devam)

Dr. Ergun TÜRKCAN

VII. TÜRKİYE'DE YÜKSEK ÖĞRETİM SEKTÖRÜNDE ARAŞTIRMA FAALİYETLERİ VE BAZI ÖNLEMLER

Üç endüstrileşmiş ülkenin yüksek öğretim sektöründeki araştırma faaliyetlerinin incelenmesiyle şu genel tablo ortaya çıkmaktadır:

Akademik kesimin, toplumun diğer kesimleriyle en çok bütünleştiği bu ülkelerde üniversitenin araştırma faaliyetleri en fazla kamu fonları ile yürütülmektedir. Kamu fonları, kamu destek kuruluşları ve araştırma kurumları tarafından, her ülkenin özelliklerine göre ortaya çıkan mekanizmalar içinde üniversiteye aktarılmaktadır. Özellikle büyük bilim araştırmaları kamu araştırma kuruluşları ile ortaklaşa yapılmakta; güdümlü temel araştırmalar ve uygulamalı araştırmalar giderek akademik araştırma yapısı içinde ağırlık kazanmaktadır. Bu nedenle, profesyonelleşmeyi ve akademisyenleşmeyi dengeleyen çevre kuruluşları (üniversiteye bağlı araştırma enstitüleri) çoğalmaktadır. Endüstri ile ilişkiler her bakımdan ileri derecededir.

Gelişen bir ülke olan Türkiye'de durum farklıdır. Gerçi akademik kesimin yine en büyük destekçisi kamu fonlarıdır. Araştırmacıların çoğu bu kesimdedir (% 60'ın üstünde) ve temel araştırmaların hemen hepsi bu sektörde yapılmaktadır. Fakat, bu araştırma faaliyetleri, hacim olarak (mutlak ve nisbi) diğer ülkelerle mukayese edildiğinde, çok küçük kalmaktadır. Diğer araştırma sektörleriyle, özellikle endüstri ile ilişkiler hemen yok denecek bir düzeydedir. Kamu fonları sadece genel bir destek, daha doğrusu öğretim amacıyla tahsis edilmektedir. Üniversite araştırmaları endüstriyel talepten hareket etmemekte, akademik "ünvan" amacıyla kişisel kapasitede yapılmaktadır. Kandilli Rasathanesi (MEB ile ortak), Hidrobiyoloji Enstitüsü gibi birkaç örnek dışında gelişmiş bir çevre araştırma kuruluşları sistemi mevcut değildir.

Türk Üniversitelerinin 1975 ve 1976 yılı A + G Harcamaları için DPT ve TUBİTAK tarafından bulunmuş rakamlar TABLO: VIII'de görülmektedir.

BİLİM ALANLARINA GÖRE AKADEMİK KESİMDE 1975 VE 1976 YILI
ARAŞTIRMA HARCAMALARI

BİN TL. (CARI FİYATLARLA)

Harcama Türü Bilim Alanları	DPT 1976 YILI TAHMİNİ		1975 Yılı TUBİTAK Tahmini TOPLAM
	CARI	YATIRIM	
TIP BİLİMLERİ	TL. 87.220 %	43.133 34,1	172.471 44,22
MÜHENDİSLİK BİLİMLERİ	TL. 22.956 %	19.310 15,2	49.227 12,62
DOĞAL BİLİMLER	TL. 24.744 %	45.736 36,1	49.979 12,81
TARIM BİLİMLERİ (Tarım - Orman, Veteriner)	TL. 36.612 %	17.712 13,9	74.671 19,14
SOSYAL BİLİMLER GENEL VE DİĞER (Alanı belli olmayan da.)	TL. 39.696 %	900 0,7	43.596 11,18
BİLİM ALANLARI GENEL TOPLAM	TL. 211.230 %	126.972 100,0	389.944 100,0

KAYNAK : DPT rakamları : Muzaffer Soy, Kamu Kesimi Araştırma - Geliştirme Harcamaları Hakkında Not, Ağustos 1976 (Mimol), Devlet Planlama Teşkilatı, Sosyal Planlama Dairesi.
TUBİTAK rakamları : TUBİTAK, Dış İlişkiler Bölümünden.

Üniversite araştırma harcamalarının bilim sektörlerine dağılımında en önemli payın tıp sektörüne gittiği görülmektedir. Bu da bir ölçüde anlaşılabilir, çünkü, tıp, klâsik bir üniversite öğretimi olarak 19. yüzyıldan beri ülkemizde mevcuttur. Mühendislik alanındaki harcamaların küçüklüğü akademik kesimin, ülkemizde endüstri ile gereken organik ilişkiyi kuramadığının en belirgin kanıtıdır. Zaten, sorunun düğüm noktası da buradadır.

Ancak, bu noktada akademik sistemi suçlamak ya da nedeni bu sistem içinde aramak yerine, Türkiye’de endüstrileşmenin biçimine bakmak daha tutarlı bir davranıştır. Endüstrileşme dışa bağımlı bir teknoloji çerçevesi içinde geliyorsa endüstriyel araştırma talebi yok denecek kadar azdır. Buna rağmen, ülkemizde endüstrileşmenin bağımsız bir yapıya kavuşturulması yolundaki çabaları doğal bir varsayım bilerek, üniversitemizdeki araştırma + geliştirme faaliyetlerini toplum ve endüstri ile bütünleşerek artırma yolunda bazı önlemler ileri sürülebilir. Bu önlemlerde bir öncelik ve önem sıralaması yapılmadığı gibi uygulama sorunları da ele alınmamıştır.

Türkiye’de üniversiteler, dünyanın diğer bir çok ülkesinde olduğu gibi, araştırmacıların en büyük kısmını barındırmaktadır. Bu büyük kısım, aynı zamanda, bilim ve teknolojinin en son gelişmelerini izleyen birinci sınıf bir topluluktur. A + G faaliyetleri için en önemli eleman da insan gücü, yani araştırmacıdır.

Türkiye, bu büyük potansiyele dayanarak, özel endüstri ve kamu sektöründen (İktisadî Devlet Teşekkülleri, Bakanlıklar, Silâhlı Kuvvetler) gelebilecek araştırma, geliştirme ve mühendislik projelerinin bir kısmını üniversitelerinde gerçekleştirebilir.

Stratejinin esası, gelişmiş ülkelerdekinden farklıdır. Gelişmiş ülke üniversitelerinde, daha çok temel araştırma faaliyetlerinin önem kazandığı belirtilmişti; geliştirme tipi faaliyetlerle büyük mühendislik projeleri (ki bu iki tip faaliyetin unsurları birbirine çok yakındır) çoğunlukla özel teşebbüse ait endüstri kuruluşlarında, özel mühendislik ve müşavirlik firmalarında gerçekleştirilir. Türkiye’de, son yıllarda giderek artan özel mühendislik ve müşavirlik firmalarına rağmen geliştirme çalışmaları ve büyük projelerin (köprü, baraj, hava limanı, muhabere ve yayım sistemleri, metro v.b.) yabancı firma ve uzmanlara verildiği görülmektedir. Bu durum, her yönüyle bir kaynak israfıdır. Bakanlıklar ve yatırımcı devlet dairelerinin teçhizat ve para imkânlarına üniversitemizden kalifiye insan gücü katkısıyla önemli teknik problemlerimizin çözülebileceği beklenir.

Böyle bir mekanizma yaratıldığı zaman gerek üniversite sektöründe, gerekse diğer sektörlerde etkileri ne olabilir? Düşünülecek ilk etki büyük projelerin üniversite öğretim programlarını aksatmasıdır. Minimal araştırma seviyesinde duran öğretim - araştırma faaliyetleri dengesi, bu yeni unsur nedeniyle bozulabilir ve zaten zor şartlarda yapılan öğretim yükü daha da artar. Bunun çareleri ise aşağıda değindiğimiz, bir lisans-üstü okul sistemi

içinde akademik araştırma faaliyetlerinin gerçek problem alanlarına yönlendirilmesi ve proje-tipi araştırmaların daha çok üniversite çevre kuruluşları diyebileceğimiz yeni araştırma enstitü ve birimlerine nakil edilmesi olabilir.

Gerçekten bugün Türkiye’de akademik araştırma konularının hepsinin memleket ihtiyaçları ile ilişkisi olduğunu iddia etmek güçtür. 1971’de yapılan bir araştırma, “yüksek lisans ve doktora tezlerinde ele alınan problemlerin memleketimizin fen ve teknik alanlardaki ihtiyaçlarıyla ilgili olmadığı” kanısının öğretim üyelerinin çoğunluğu tarafından paylaşıldığını ortaya koymuştur (*).

Bu durumu normal karşılamak gerekir. Konuları seçen kimselerin (**), Türkiye’nin toplumsal ve teknolojik problemlerini araştırma projesi seviyesinde bilmelerine imkân yoktur. Bütün sektörleri içine alan bir bilim politikası olmadığı gibi üniversite ile endüstri ve toplumun diğer kesimleri arasında bir diyalog da kurulmamıştır.

Bu diyalogun kurulması için TUBITAK, üniversiteler, endüstri ve kamu kuruluşları arasında toplanacak bir “konsey”in her yıl için, her bilim ve araştırma dalında yapılacak araştırmaları tespit ve ilân etmesi akla gelmektedir. Tabii, tespit edilecek bu konular büyük proje tipi araştırmaların dışında kalan daha sınırlı, bir veya birkaç akademik tezle sonuçlanabilecek problemler olacaktır. TUBITAK ve diğer araştırma destekleyen resmî ve özel kuruluşlar, bu listelere göre desteklemelerini yapacaklar ve böylece ihtiyaç duyulan konuların ele alınması teşvik edilecektir. Tabiiyle, bu politika, üniversite ile diğer araştırma kuruluşları arasında “tamamlayıcılık” esasına göre bina edilecektir.

Araştırma faaliyetlerinin, üniversite çerçevesinde arttırılması, toplumsal ve endüstriyel uygulama ilişkisinin kurulması için üniversite yapısında bazı değişiklikler gerekecektir: Bunlardan en önemlileri çevre kuruluşları mahiyetinde, üniversiteye bağlı fakat proje verenler tarafından (devlet, endüstri, ordu gibi) finanse edilen yeni araştırma enstitüleri veya üniteler kurmak, ikincisi lisans-üstü öğretimi rasyonel bir biçimde re-organize etmektir.

Şüphesiz böyle bir re-organizasyon işi sadece üniversitenin bir kademesi, örneğin lisans-üstü kademesi ile ilgili olarak düşünülemez. Üniversitenin bütün kademeleri, ve daha anlamlı bir iş olarak da, öğretimin tümü gözönüne alınmalıdır.

(*) Fatma Varış, *Türkiye’de Lisans-Üstü Eğitim*, Eğitim Fakültesi Yayınları, No 23, Ankara 1972, s. 77.

(**) Prof. Varış’ın çalışmasında, araştırma konularının esas olarak öğretim üyesi ve öğrenci tarafından seçildiği ortaya konmaktadır. Bkz. a g e , s. 102, TABLO: 35.

Bugün ülkemizde doktora sistemi farklılıklar göstermektedir. Bazı yerlerde, örneğin İ.T.Ü.'nde, doktora çalışmaları bütün üniversite için geçerli tek bir yönetmelikle düzenlenmiştir. Genellikle, fakülteler, doktoraları, kendi bünyelerine göre, ayrı ayrı yönetmeliklere bağlamışlardır. İster üniversite olarak, isterse fakülte olarak bütün yönetmeliklerin getirdiği düzen, doktoranın bir çıraklık, bir özel gayret sonunda elde edilmesidir. Çok tabii ki, kürsülerin dar imkânları araştırma konularını ve kalitelerini sınırlarken, doktora öğrencisi sayısını (özellikle temel ve uygulamalı bilimlerde) çoğaltmak zor görünmektedir. Yurt dışına büyük ölçüde doktora öğrencisi göndermemizin nedeni budur. Bu büyük miktarda yurt dışı doktora öğrencisi ile bundan daha fazla yurt içi doktora öğrencisini ülkemizde yetiştirmek için büyük imkânlara sahip, modern araştırmanın gerektirdiği hacimlerde, tamamen araştırma-doktora öğrenimi yapan lisans-üstü okullar (graduate school) kurmak yararlı olabilir mi? Eğer okul veya okullar çeşitli bilim dallarını kapsıyamıyorsa, doktora öğrencilerini, üniversitelerin çevre kuruluşları mahiyetindeki uzmanlaşmış araştırma enstitülerine dağıtmak, fakat daha toplu ve sistemli bir tez çalışması yaptırmak düşünülebilir mi? Çevre kuruluşlarında veya lisans-üstü okullarda gözönünde tuttuğumuz prensip, doktoraların belli bir araştırma projesi içinde seçilmiş konulara yöneltilmesi ve bu projelerin sağlayacağı daha ileri imkânlardan yararlanılmasıdır. Böylece, büyük araştırma konularını çok disiplinli alanlarda temsil eden bir projeden, birçok doktora öğrencisi tez konusu alacak; çeşitli disiplinlerden veya konulardan araştırmacılarla çalışmaya alı şacaklardır.

Üniversiteden mezun olan bir kimsenin araştırma ile diğer faaliyetler (idarecilik, üretim gibi) arasında kendi mesleğinin icrası ile ilgili kararı daha bilinçli bir şekilde almasını sağlamak ve eğer araştırmacılığı meslek olarak seçerse uygulamaya daha kolaylıkla yönelmesine imkân vermek üzere, üniversite mezunlarının belli bir süre kendi mesleklerinde çalıştıktan sonra doktora müracaat edebilmeleri biçiminde bir sistem de önerilebilir.

Her düzeydeki akademik çalışmaların kalitesini yükseltmek için de önlemler düşünülebilir. Belli bir kademeye geçiş için yapılması gerekli yayım sayısını artırmak ve bunların yayınlandığı yerlerin bir milletlerarası standart taşımasını şart ko şmak; gerekirse tez jürilerine Türkiye dışından o konudaki en yetkili kimseleri davet etmek, v.b.

Araştırmacılık mesleğini ve üniversite içinde araştırma faaliyetini cazip kılacak idarî - malî tedbirler almak. Örneğin bugün 10.000 TL.'sına kadar olan telif ücretleri (araştırma ücreti) vergiden muaftır. Bugünkü şartlar gözönünde tutularak muafiyet sınırı, telif ücretlerinde, örneğin 100.000 TL.'na yükseltilmelidir.

Ayrıca araştırmacıların ünvanları ve kadroları üniversite içinde ve dışında yeniden düzenlenerek araştırmacılık daha çekici hale getirilmelidir. Bu arada, araştırma profesörlüklerinin ihdası da düşünülebilir. Bu yeni sistemle araştırma kurumlarının başındaki kimselerin ve akademik kariyerden

geçmemiş birinci sınıf araştırcıların onurlandırılması ve korunması mümkündür.

Batı üniversitelerinde olduğu gibi, üniversite öğretim üyelerinin belli bir çalışma süresi sonunda (6 - 7 yıl) bir yıllık ücretli izin almaları (Sabbatical leave) fikri de benimsenmelidir.

Araştırma konularının ilânına paralel olarak, yurt içindeki araştırma fonları ve imkânları da araştırcılara ilân edilmeli, araştırma fonlarının araştırmadan başka amaçlarla kullanılması önlenmelidir. Üniversitelerin sahip olduğu başlıca araştırma âlet, teçhizat ve tesislerinin, kullanılma şartları, kapasiteleri ve diğer teknik bilgilerle kataloglar halinde araştırcıların bilgisine sunulması bu türlü yatırımların âtil kapasitede kalmasını ve kaynak israfını engelleyecektir.

Bütün sorunların iyi ve sakıncalı yanlarıyla çözümünü, bugünkü durumlar çok iyi incelendikten sonra bir bilim politikası anlayışı içinde kararlaştırılmalı, üniversitemizin ve endüstrimizin hızla geliştiği ve kendini yenilediği bugünlerde âcil bir problem olarak ele alınmalıdır.